

ATA SÖZLERİ VE DEYİMLERE YENİ KATKILAR

Doç. DR. NEVZAT GÖZAYDIN

Türklerin tarihin çok eski dönemlerinden başlayarak çeşitli alfabeleri kullanarak birçok yazıtlar ve eserler verdikleri bilinmektedir.¹ Bu alfabeler arasında yer alan Grek alfabesini genellikle Anadolu'da yaşayan, Türk asıllı oldukları ileri sürülen, Ortodoks Hristiyanlar kullanmışlardır. Türkçe konuşup anlaşılan, ancak Grek alfabesiyle yazılmış İncil'i okuyan ve çeşitli konularda kitapları bulunan bu Hristiyanlar, Karaman ve çevresinde yaşadıklarından dolayı Karamanlılar veya dilleri bakımından Karaman Türkçesi şeklinde Türkoloji literatüründe yer almaktadırlar.²

Karamanlılar 19. yüzyılın ikinci yarısında Türkçeyi hiçbir zorlama olmaksızın yaygın bir biçimde kullanmışlar, Grek alfabesiyle okuyup yazdıklarını da bir dördlükte şöyle dile getirmişlerdir:

Gerçek Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz
Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz
Öyle bir mahlût-ı hatt-ı tarikatımız vardır
Hurufumuz Yunanca, Türkçe meram eyleriz.³

Ana dilleri Türkçe olan bu Hristiyanların kökeni, dinleri, gelenekleri, yaşayışları ve eserleri üzerinde yapılan araştırmalar çeşitli tezlerle dolu olduğundan, biz burada sadece elimizdeki en önemli kitaplarından birini kısaca deyimlerimiz ve ata sözlerimiz bakımından değerlendirmek istiyoruz.

¹ Bu konudaki geniş bibliyografyayı ve son gelişmeleri özetleyen bir yazı dizisi için bk. Talât Tekin, "Çeşitli alfabelerle Türkçe Yazılar", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 1-12 Ocak/Aralık 1984; özellikle Grek alfabesi için, sayı: 3, Mart 1984, s. 180 vd.

² Daha geniş bilgi için bk.

a) S. Salaville-E. Dallegio: *Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimée en caractères grecs 1584-1900*, Atina 1958, 1966, 1974.

b) Dr. Robert Anhegger: "Hurufumuz Yunanca. Ein Beitrag zur Kenntnis der Karamanisch-Türkische Literatur", *Anatolica*, sayı: VII, Leiden 1979-1980, s. 157-202.

c) ibid. "Karamanlı Türkçesi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 4, Nisan 1984, s. 242.

d) Mefkûre Mollova: "Sur la terme 'Karaman' et les recherches sur les Karamans de J. Eckmann", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8-9, İstanbul 1980.

³ Dr. Robert Anhegger: "1872'de yayınlanmış bir roman-Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş", *Sanat Olayı*, sayı: 2, Şubat 1981, s. 76 vd.

Robert Anhegger ile Vedat Günyol'un baskıya hazırlayıp *Seyreyle Dünyayı* adı ile yayımladıkları *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş*⁴ adlı eserin yazarı, ana dili Türkçe olan Karamanlılardan Evangelinos Misailidis'tir.⁵ İstanbul'da avukatlık yapan yazar, aynı zamanda gazetecilikle uğraşmış, 1851 yılından başlayarak "Anadolu" adını taşıyan bir gazete çıkarmış ve 1890'da ölene kadar bu gazetenin yazı işlerini yönetmiştir.

Evangelinos Misailidis bu eserini kendi özel basım evinde dört cilt olarak bastırmıştır. 292 sayfa tutan 1. cilt 1871 yılında, 293-1086. sayfalar arasında oluşturulan diğer üç cilt ise 1872 yılında bastırılmıştır. Bu yayın tarihleri dolayısıyla Türkçenin ilk romanları arasında yer alan eserin amacını yazar şu satırlarla okuyucularına aktarıyor:

"İşbu kitapta münderic bulunan halât-ı hikâyeden meram, halka bilemediğini öğretmek olmayup ancak dikkatlerini celb birle uyanık bulundurarak ve bal arısı tarzı eyisini toplatıp fenasını terk ettirmektedir."⁶

Böylece eğitici ve uyarıcı yanının ağır basacağı bildirilen eser, aynı zamanda Türk dilinin ve Türk halk kültürünün çeşitli ürünleriyle zenginleştirilmiştir. Olaylardan alınacak derslerin ortaya çıkardığı fıkralar, bunların çıkış yerleri ve amaçları, yere ve zamana uygun düşen deyimler ve ata sözleri ustalıklı bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Bu sunuş sırasında da romanın akışında ve anlatımında büyük bir aksaklık olmamakta, okuyucu kitabı büyük bir zevkle, hatta elinden bırakamayacak bir heyecanla sayfaları çevirmektedir. Eserin içinde geçen çeşitli fıkraların hikâyeleri ayrıca ele alınıp incelemeye değer... Burada sadece eserde geçen deyimlerle bazı ata sözlerini vererek 19. yüzyılın sonlarına doğru Türkçenin sahip olduğu zengin ata sözleri ile deyimler konusunda okurlarımıza bir fikir vermek istiyoruz. Bu gün anlamı ve yapısı aynı olan, aynı şekilde bilinen ve kullanılan çeşitli deyimlerin de eserde aktarıldığını görüyoruz. Bu bakımdan her deyim için kitapta yer aldığı sayfa numarasını da vererek ilgilenen okuyucularımıza kolaylık sağlamayı düşündük.⁷

Ata sözleri ve deyimlerin metin içerisinde bir kısmını yeri geldiğinde çıkış hikâyeleri ile birlikte aktaran Misailidis'in bu kitabındaki ve bunlardan aşağıda örnek olarak seçip verdiklerim, günümüzde yayımlanan birçok yeni derlemede bulunmamakta veya küçük değişikliklerle aktarılmaktadır. Söz gelimi, Türk Dil Kurumu tarafından yurdumuzun çeşitli bölgelerinde kullanılan ata

⁴ *Seyreyle Dünyayı - Temaşa-i Dünya ve Cefakar-u Cefakeş*. Hazırlayanlar: Robert Anhegger-Vedat Günyol, İstanbul 1986 (I. baskı), XXXIII+840 s.

⁵ Hayatı için bk. not 2/b, s. 185 vd.

⁶ S. 21.

⁷ Burada verilenler eserde geçen bütün deyimlerin ve ata sözlerinin tamamı değildir. Bir seçme yapılarak aktarılmıştır.

sözlüğü ve deyimler derleme fişlerine geçirilen kelimelerle birlikte derletilmiş; ayrıca özel olarak yapılan derlemeler sonunda birçok derleyici kendi çabasıyla bu konuda çeşitli sözlükler yayımlamışlardır. Bunlar arasında TDK yayını olarak çıkan Ömer Asım Aksoy'un *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü*⁸ alanımızda derleyicilerin katkısıyla en geniş biçimde hazırlanmış olarak bilinenlerdendir. Buna rağmen Misailidis'in eserinde bulunanları bu sözlük ile karşılaştırdığımızda aşağıda verilen bir tablo karşımıza çıkmaktadır. (Buradaki sayılar aşağıdaki listede verilen sayılardır.)

Misailidis'te bulunan, ancak Aksoy'un sözlüğünde az veya çok değişikliklerle bulunanlar:

17, 19, 34, 46, 51, 63, 65, 75, 82, 85, 90, 92, 93, 100, 101, 113, 124, 128, 131, 139, 143, 150, 161, 177, 181, 188, 194, 197, 200, 208, 209, 219, 221, 222, 224, 246, 250, 264, 269, 270, 280, 289, 291, 295, 304, 305, 308, 310, 312, 313, 318.

Misailidis'te ve Aksoy'un sözlüğünde ortak olanlar:

7, 10, 12, 16, 18, 25, 33, 36, 40, 43, 44, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 70, 71, 72, 76, 81, 83, 87, 88, 91, 97, 102, 103, 105, 107, 108, 111, 115, 116, 117, 119, 123, 125, 127, 132, 134, 135, 136, 141, 147, 149, 151, 154, 159, 160, 162, 164, 166, 168, 171, 172, 174, 179, 182, 190, 192, 193, 203, 204, 210, 214, 220, 233, 235, 241, 242, 245, 253, 255, 257, 263, 265, 266, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 287, 278, 283, 284, 290, 294, 298, 300, 302, 303, 306, 319.

Misailidis'te bulunup Aksoy'un sözlüğünde hiç yer almayanlar:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 37, 38, 41, 42, 45, 49, 52, 60, 61, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 84, 86, 89, 94, 95, 96, 98, 99, 104, 106, 109, 110, 112, 114, 118, 120, 121, 122, 126, 129, 130, 133, 137, 140, 142, 144, 145, 146, 148, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 165, 167, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 195, 196, 198, 199, 201, 202, 205, 206, 207, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 244, 247, 248, 249, 251, 252, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 267, 277, 279, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 292, 293, 296, 297, 299, 301, 307, 309, 311, 315, 316, 317, 320.

Yukarıda söylediğimiz gibi, Misailidis'in eserinde yer yer çeşitli ata sözlüğü ve deyimlerin ortaya çıkış hikâyeleri de anlatılmaktadır. Türk dilinin güzelliklerini, inceliklerini ve zenginliğini en kısa ve anlamlı bir biçimde ortaya koyan ata sözlüğümüzün ve deyimlerimizin nasıl doğdukları konusunda yapılan derleme-

⁸ Aksoy, Ömer Asım: *Atasözlüğü ve Deyimler Sözlüğü*, 3 cilt, 4. baskı, Ankara 1984.

lerin ve araştırmaların azlığını göz önüne alırsak, burada verilen hikâyelerin ne kadar önemli olduğu kolayca görülebilir. Bu bakımdan yazımızı burada bitirmeden önce az veya çok bilinen birkaç hikâyeyi metinde geçtiği gibi aşağıda aktararak okuyucularımıza bu konuda da küçük bir fikir vermek istiyorum.

1. “Vakti ile bir savran başı deveye binip, yola revan olmuş ve yemek için almış olduğu leblebi tozunu rüzgâra karşı ağzına atmaya başlamış ise, bir okkadan bari (hiç olmazsa), elli dirhemi boğazında kısmet olmadığından, beyhude şeylere “Savran başının leblebi tozu” tabir ederler.” (s. 63)

2. “Karı şerrinden korkmayan Allah’tan korkmaz derler. Öyle vafş ederler ki, vakti ile “Karı ne, şeri ne?” diyen bir pervasızın karısı bir sihirbaz marifeti ile şeytanı katır kılığına sokup kocasına sattırımış. Ve bir gün güğümle su getirip, katır suvarır iken, katır endamı ile güğümün içine kaçışın zavallı herif şeytan olduğunu ne bilsin, katır güğüme gizlendi deyü ün şamata etmeye başladıkta, karısı “Vay kocam divane oldu” deyü tımarhaneciye teslim eylemiş. Ve onda katır güğüme kaçı dedikçe, kötek yiye yiye harap olmuş, nihayet yine karısı gidip, “Hiç katır güğüme kaçar mı de de kurtul” deyü yol göstermekle, nihayet bu usul ile kurtulmuş. Ama yine katır arasına kulaklarını güğümden gösterdikçe, zavallı âdem, “Ah şu katır benim katır, ama tımarhaneci söz anlamıyor” demesi var.” (s. 73)

3. “1821 senesinde idi hâlâ hatırımdadır, ben o asırlarda 18 yaşında idim. Buharalı Rifat Dede nam bir derviş gelip ilm-i kimyada malûmatça öyle bir nam verdi ki, artık değme gitsin, cümle âlem bununla münasebet kesb etmeye arzu eder idi, ama bu olur olmaz âdem ile görüşmeye irtikâp etmez idi.

Hasılı, Tahsin Ağa isminde dedemin gayet zengin bir dostu var idi. Bu da ilm-i kimyada öteden beri pek meraklı olup, her nasıl ise “Hacı hacıyı Mekte’de, derviş derviş tekkede, deyyus deyyusu her kande olsa bulur”, fehvasınca, bununla buluşmuşlar. Ve Rifat Dede Tahsin Ağa’yı o derece kandırımış ki, hatta cana teklif yok, onbin deyip alıyor, yirmi bin deyip alıyor ve arada bir de bir takım bakırdan altun ve kurşundan gümüş yapup getiriyor ve Tahsin Ağa Zarbhaneye götürüp, has altun ve gümüş gibi damgalattırıyor. Artık buna şüphe olur mu ya?

O ise Tahsin Ağa’dan aldığı gümüşü ya altun akçeyi kum ederek bir takım ecza ile potaya atar ve koyduğu miktar gümüş ya altun çıkarır imiş.

Nihayet, Tahsin Ağa ferahından çıldırma derecesine gelip, bir gün Rifat Dede’den sırrın esasını sual ediyor, o dahi bin naz ile güya ikrara mecbur olarak, bunun başlıca eczası işte şudur ve nikel tabir olunur ve fakat Kandahar dağlarında çıkar, deyüp bir nev maden göstermiş, bunu tanımak her âdemin harcı değildir ve bundan buraya bir yük nakl olunmuş olsa, yüz elli milyon liralık altun yapılabilir demiş ise, Tahsin Ağa’nın artık Rifat Dede’den başka

emin adamı var mı ya? Yüz elli milyon lirayı da duydu ise, artık olanca varyetini beş yüz bin guruşa yakın para edüp, Rıfat Dede'ye vermiş ve nikel getirmek için Kandahar dağlarına göndermiş. Ve bu zevzekliğini de gelüp, dedeme dostça fahriyetle naklederek, "Esef etme Çelebi Vasilaki, bizim Rıfat Dede bu ay içinde Kandahar'dan gelür, sayemde artık sen de ihya olursun" diyor.

Dedem ise, "Ey Tahir Ağa, acırım senin soğan aklına, geçmiş ola, ben seni artık divaneler defterinin ta başına kayıt eyledim, senin Rıfat Dede asıl kimyayı bulmuş gitmiş, artık geleceği de yoktur" deşsin, "Her halde gelecek ve göreceksin" deyü istinat eylemesinin üzerine, "Eğerçi gelecek olur ise, divaneler defterinin başından senin ismini siler de Rıfat Dede'nin ismini kaydedirim" cevab etti.

Filvaki de böyle oldu. Rıfat Dede sırra kadem basıp, bir daha görünmedi ve Tahsin Ağa ümitsizlikle perüşaniyete duçar oldu." (s. 103-104)

4. "Naklederler ki, vakti ile Edirne'de Kâni isminde meşhur bir İslâm şair olup, her nasıl ise Hristiyan olmak murad ettiğinden, vaktin Edirne metropoliti bunu Hristiyanlığın zögümünce (inancına göre) üç defa suya bastırıp Yâni tesmiye eylemiş. Ve bundan bir hafta sonra büyük perhiz olduğu halde, Yâni Edirne metropolitine Meriç ırmağı kenarında bir külfetli ziyafet verüp, sofraya evvel emirde kuzu kebabı çıkarmış ise, metropolit sofradan çekilip yememiş ve bizim yeni Yâni "Efendi, niçin yemiyorsun?" dedikte, "Ya bu kuzu kebabıdır, şimdi perhizde yenir mi?" deyişin, "Telaş etme Efendi, ben o kuzuyu üç defa Meriç ırmağına sokup çıkarıp Hristiyan ettim, artık yağı kalmadı" cevabını vermiş ise de, metropolit dahi "Ay oğlum, şimdi kuzuyu üç defa Meriç ırmağına sokup çıkarmakla yağı gider mi?" dedikte, "Ya Efendi,

Kırk yıllık Kâni
Üç defa suya sokmakla
Olur mu Yâni?

deyüp de, yine an aslı üzere İslâmlığına devam eylemesi var." (s.132)

5. "Şöyle vafederler ki, bir tiryakinin konağı ittisalinde (bitişiginde) minare olup, beher sabah natıkası (sesi) nâhoş bir müezzin beher sabahleyin afyon çatlamazdan evvel acı sada ile ezan ve essalât verdikçe ifrit olup, "Ah şu minarenin şuradan kalkmasının ihtimali olsa, 20.000 kuruş verir idim" derken, iki dekbaz âdem, işitmiş olmağ ile, bununla mukaveleye girmişler. Hasılı, altı aydan minare ondan nâbedid olup, eseri bile kalmamış ve akabinde o iki âdemler gelip tiryakiden kavlolunan akçeyi almışlar. Meğer, bunlar minarenin ta altındaki mağazayı kiralayarak minareyi kızak üstünde almışlar ve boyunca kuyu kazarak toprağını geceleyin denize taşımışlar, nihayet kazıkların ucunu kesdikleri saat gürpedek (ansızın) minare endakı ile kuyuya inmiş ve derhal üzerini toprakla örtüp izini belirsiz etmişler ve halk da ne olduğunu bilemeyüp, mucizata bina eylemişler ise de, bundan "minareyi çalan, kılıfını taşır" demişler." (s. 642-643)

1. acı mualeceye tatlı katılmadıkça istimal olunmaz 21.
2. açığını söylemek 135.
3. açlık sofuluğu bozdurur 229, 319, 435.
4. aç uyuz kan kuduz bırakmak 157.
5. adem öldürmek tavuk öldürmek kadar gelmemek 267.
6. ağaç dururken marul köküne at bağlamak 393.
7. ağzı kalabalık 189.
8. ağzı kokmak 255.
9. aine-i devran ne suret gösterir? 277.
10. akıl değil yaşta, illâ başta 274.
11. akıllı usullu 103.
12. akılı başına gelmek 34, 106, 140, 277, 372, 416.
13. akılı suya ermek 263.
14. aklına acımak 168.
15. aklına sahip olmak 168.
16. aklını başına toplamak 30, 200, 263, 325, 335, 400.
17. aklının çivisi gevşemek 263.
18. akşamın hayrından sabahın hayrı yeğdir 410.
19. alçak dağları biz halkettik demek 333.
20. âleme verir talkını, kendi yutar salkımı 153.
21. âlet etmek 242.
22. alı moruna, moru alına tebdil olmak 259.
23. ahn teri ile geçinmek 233.
24. alışan can durmaz 203.
25. al kaşağıyı gir ahıra, yarası olan gocunsun 21.
26. Allah düşman başına dahi vermesin 156, 180, 193.
27. Allah göstermesin 246.
28. Allah herkesin kalbini bilir 319.
29. Allah'ın cebinden peygamber çalmak 178.
30. Allah kimine diş verir peksimet vermez, kimine peksimet verir de diş vermez 21.
31. Allah kişiyi gördüğünden yâd eylemesin 299.
32. Allah şerlerinden esirgesin 246.
33. Allah yarattı dememek 46.
34. arayıp soran olmamak 185.
35. aş yermek 180.
36. at alan Üsküdar'ı (sic!) savuştu 152.
37. atı kazığa kavi bağlayıp da Allah esirge demeli 409.
38. ayağı karıncalı 49, 118, 179.

39. ayakları geri geri gitmek 259.
40. ayrıntı yok içmeğe, kürk ile gider sıçmağa 392.
41. bahta bahs olmamak 20.
42. bahtı yaver olmak 333.
43. balta asmak (veya olmak) 339, 404.
44. başı sıkılmak 211.
45. başına renkler getirmek 189.
46. baştan ayağa donatmak 35.
47. baştan çıkarmak 171, 187.
48. beni sokmayan yılan bir yaşasın 44.
49. besmelesiz işten hayır hasıl olmamak 159.
50. beş parmak bir olmamak 161, 242.
51. bıçak kemiğe dayanıp iliğine tak demek 319.
52. bıçaktan geçmek 279.
53. bin bilersen bir bilene danış 334.
54. bir âdemin adı çıkacağına canı çıksın 413.
56. bir atın yanında duran ya huyundan ya tûvünden hisse kapar 38.
57. bir baltaya sap olmak 312.
58. bir divane bir kuyuya bir taş atar da bin akıllı çıkaramaz 451.
59. bir elin şamatası çıkmaz 335.
60. bir Konya külâhı giydirdi ki, kaşlarımıza kadar indi 140.
61. bir köpek bir deriyi sürür 253.
62. bir kötünün yedi ev komşuya ziyarı derkâr (belli) 242.
63. bize lolo olmaz 135.
64. bizim köpek balta getirdi mi? Getirdi ama yine götürdü 475.
65. bostancıya kelek satılır mı? 135, 400.
66. boyası açıklanmak 172.
67. bu âlemde benî beşerin başında ottan gayrısı biter 20, 29.
68. bu dünya kapaktır kapakap, kapamazsan bakabakdur bakabak 400.
69. bu perhiz ne, bu lâhana turşusu ne? 275.
70. burun kıvrırmak 182.
71. büyük balık küçük balığı yutar 20.
72. camii çalan kılıfını hazırlar 349.
73. can veledi etmek 243.
74. çaydan geçinceye değin işinin çıkarına göre bazı Endirlikli, bazı Talaslı olmalı ve şeytana da dayı demeli 227.
75. çevir kaz yandı 143.

76. çiçeği burnunda olmak 306.
77. çingene çalar kürt oynar 41.
78. çoluk çocuk sahibi oldukça gül de bulunur, bülbül de bulunur 191.
79. dadandırma kara gelin dadanır da yine gelir 274.
80. dağda pelitin iyisini domuz yer 253.
81. dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur 151.
82. davulcu kavarası gibi araya gitmek 190.
83. denize düşen yılan sarılır 319.
84. derdi veren Allah dermanı da vermiş 231.
85. dert söyletir aşk ağlatır 446.
86. dertli derman arar 319.
87. deveyi yardan aşırın bir tutam ottur 229.
88. dızdığının dızdığı 185.
89. dili kısa olmak 90.
90. dili tutulup lâl kesilmek 202.
91. dinsizin hakkından imansız gelir 241, 319, 344.
92. diz kapaklarının bağı çözülmek 414.
93. doğru söylemeye gelmez, doğruyu söylemek acıdır 21, 254.
94. dost arı, düşman gayreti 182.
95. dost tutmak 189.
96. dostun hatırı var ama doğruluk daha makbuldür 259.
97. dört başı mamur 145.
98. dünyada görmediğim Gerede zindanı kalmış idi, onda da üç ay eğlendim 378.
99. dünyada haset var ev yıkar, haset var ev yapar 338.
100. dünyada merama dağlar dayanmaz 230.
101. dünya gözüne karanlık görünmek 297.
102. düşenin dostu olmaz 435.
103. ekini belli etmemek 111.
104. eksikliğin eteği kendine düşmandır 403.
105. elden gitmek 53.
106. elden ne gelir zora beylerin borcu var 205.
107. el eli el de yüzü yur 85, 435.
108. ele verir talkını, kendi yutar salkımı 347, 398.
109. elinden uçan ile kaçan kurtulmak 101.
110. elleri tencerede, gözleri pencerede olmak 140, 270, 351.
111. emanete hıyanet etmek 130.
112. en akıllıları Kocapazarlı, o da kazıkla bağlı 448.

160 *Ata Sözlere ve Deyimlere Yeni Katkılar*

113. er dayıya, kız anasına çeker 176.
114. erkeği karı ile, karyı altun ile ve altunu ateş ile sınamak lâzım gelir 135.
115. erkek arslan da dişi arslan arslan değil mi? 275.
116. eşek eşeği ödünç kaşır 44, 85.
117. et iyiliği at denize, balık bilmez Hâlik bilir 230, 345, 436.
118. eteğindeki taşı silkelemek 377.
119. eti senin kemiği benim 39.
120. evladın evlat olur ise ne eylersin malı; evladın evlat olmaz ise yine ne eylersin malı? 311.
121. faka çalıklmış kurt gibi kurtulmanın çaresi yok 350.
122. faka takacak arpaları yoktur, dururlar da baş değirmenin yolunu sual ederler 337, 403.
123. fincancı katırını ürkütmek 74.
124. garip kurdun adı var, tilkicik var baş keser 177, 268, 385.
125. geçti Bor'un pazarı, sür eşeğini Niğde'ye 402.
126. gıcırta gıcırta uydu, ama kokuyu ne yaparsın? 55.
127. gökte arayıp yerde bulmak 382.
128. gözleri fal deliği gibi açılmak 65, 186.
129. gözleri ile yemek 270.
130. gözlerinden zınpara taşı tarzı cıncı (kıvılcım) sıçratmak 196.
131. gözlerini yolda bırakmak 307.
132. gözüne dizine durmak 200.
133. hacı hacıyı Mekke'de, derviş dervişi tekkede, deyyus deyyusu her kande olsa bulur 103.
134. haddine düşmek 280.
135. hak yerde kalmaz 241, 246.
136. hak yemek 318.
137. hak yerini bulur 187.
138. haksızın hasmı Allah'tır, elbette sebep halkeder 315.
139. harf-i endaz etmek 174.
140. harlamayan sudan korkulur 412.
141. haydan gelen huya gider 187.
142. hem şamdan temizlenir, hem pilav yağlanır, iki uçlu bir iyilik olur 243.
143. her deliğe elini sokma, yılan çıkar da sokar 342.
144. her derdin dermanı bulunur, her iş biter, fakat kösenin sakalına çare bulunmaz 245.

145. herkesin kalbini Allah bilir 344.
146. her yapıştığı dal elinde kalmak 407.
147. hımhım ile burunsuz, biri birinden uğursuz 50, 351.
148. hırsız olduk, ay akşamdan doğmaya başladı 111.
149. hoşafın yağı kesildi, pirincin taşı ayıklandı 150.
150. huy can altında olduğundan can çıkmayışın huy çıkmaz 81, 300.
152. ıssız elliksiz (yer) 141.
153. ibret olmak 31.
154. icabına göre işini, aşını, eşini tanımak 314.
155. iç yüzünü bilmek 246.
156. içinden çıkmak 189.
157. iğde de var, çarkta da var, ipi eğiren forkta da var 252.
158. iki ağızlı kılıç gibi istediği yanını istimal etmek 241.
159. iki cami (veya kilise) arasında kalmış binamaz 65, 253.
160. iki dirhem bir çekirdek olmak 61, 64, 259.
161. iki gönül bir oluşun hiç bir şeye güçlük olmaz 148.
162. iki yakası bir araya gelmek 21.
163. ilim zenginlere süstür, züğürtlere sığınmacıdır 326.
164. ince eğerip sık dokumak 89.
165. insan kılığından çıkarmak 157.
166. insanoğlu çiğ süt emmiştir 435.
167. ip artığı 189.
168. ipini koparmak 194.
169. ip ucunu anlamak 183.
170. iskele başına yanaşmak 61, 402.
171. iş işten geçmek 31, 187.
172. işin yok ise şahit, paran çok ise kefil ol 85.
173. iş şirazeden çıktı 169, 183.
174. işini bitirmek 189.
175. kabak başına patlamak 182, 381.
176. Karagöz pamuk tarlasına girsin, hacı Ayvaz ceraim versin 107.
177. karalara boyanmak 292.
178. Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu 165, 243.
179. karda gezmeli, izini belli etmemeli 347.
180. karıncayı çiğnemekten sakınmak 318.
181. kaşın üstünde kara var demek 280.
182. kaş yapayım derken göz çıkarmak 335.

162 *Ata Sözlere ve Deyimlere Yeni Katkılar*

183. katır güğümden yine kulak gösterir, ben de tımarhaneciye söz anlata-
mam 73, 91.
184. kavgalı tavşan şer'an avcıbaşına düşer 264.
185. kayıkçı iskât olmaz (kanmaz, susmaz), odunum odun 249.
186. kazdığı kuyuya kendi düşmek 107.
187. keçeyi suya bırakmak 163.
188. keçiyeye can, kasaba yağ kaygısı 98.
189. kelbin kuyruğunu yedi sene kalıba koymuşlar da yine kıvrık çıkmış
404.
190. kelp denize düşmeyişin yüzme öğrenmez 413.
191. kendi başını bağlamasını bilmez iken düğün evine el başı bağlamaya
gider 335.
192. kendisine çeki düzen vermek 70, 259.
193. kepenek altında er yatar 263.
194. Kerem'in arpa tarlası gibi (abayı yakmak) 252; tutuşmak 61.
195. keskin zampananın encamı pezevenk olmak 229.
196. kırkıktan sonra azmak 147.
197. kırkıktan sonra azana çare bulunmaz 153.
198. kısmet ayağına dolanmak 142.
199. kibarlığa limon sıkamak 426.
200. kişinin azması müsaabindedir (rastlanandandır), topal nezdinde otu-
ran aksamak öğrenir 312, 379.
201. kişinin çekeceği çektikinden yeğdir 413.
202. kovma muhanneti (alçağı) yarar edersin 55.
203. koyun kaval dinler gibi dinlemek 106.
204. koyunun olmadığı yerde keçiyeye Abdurrahman Çelebi çağirtmak 78.
205. köçeğin encamı soytarı olmak 229.
206. kökünden kesmek 242.
207. kökünden temizlemek 163.
208. körün aradığı (bir göz) 110; bir değnek 244.
209. kulağında küpe gibi taşımak 211.
210. kulak asmak 72, 77, 243.
211. kurbağa camışın şişmanlığına haset edüp ona mümasil olayım deyü
bağırırken çatlamış 392.
212. kurt ağzında kuzu gibi titremek 372.
213. kurt kemik yutacağı anda verasına (kıç) ölçer imiş 349.
214. kurt tüyünü değiştirse de huyunu değişmez 416.
215. kusura kalmak (bakmak) 156.
216. kümes kazı gibi evde kilitli kalmak 275.

217. lâl kesilmek 276.
218. lehçesi bozulmak 259.
219. mahibata almak 177.
220. mal canın yongasıdır 246.
221. mantar gibi bitmek 180.
222. martaval okumak 400.
223. meraktan hali olmak 233.
224. meramın elinden uçan ile kaçan kurtulmaz 422.
225. Merzifon'un kancık merkebi gibi anırmak 136.
226. meydanda bırakmak 170.
227. mum yakıp aramak 174.
228. nabzına göre kan almak 445.
229. nala takacak mıhları yok iken kaldırırma at sürer 337, 403.
230. nalet halkasını boynuna takmak 312.
231. namusuna dokunmak 26.
232. neme lâzım baş benim başım 435.
233. ocağına düşmek 245.
234. oğlan alır oyuna, çoban alır koyuna gider 335.
235. Osmanlı tavşanı araba ile avlar 420.
236. öç almaya geyik susar gibi susamak 401.
237. pabuç bırakmak 198.
238. pabuç çevirmek 174.
239. pahal olacak 44.
240. pireyi kulaklarına koymak 243.
241. pirincin taşını ayıklamak 341.
242. postu sermek 108.
243. poyraz lodosa tebdil olmak 141.
244. pot kırmamak için boğazı çakıldaklı buzağı gibi hareket etmek 111.
245. pusulayı şaşırmaq 127, 247, 346.
246. put gibi kalmak 199.
247. put gözleri tarzı kıpranmamacasına göz dikmek 276.
248. rüya gibi (gelip geçmek) 247.
249. rüzgâra karşı savran (deveci) başı tarzı leblebi tozu yemek 63.
250. rüzgâr esmeyişin yaprak kıpramaz 182.
251. rüzgârlı havada sırtından arslan postu düşmüş eşek gibi meydanda kalmak 327.

252. sade olta ile balık avlanmaz 21.
253. sağ ayakkabı değil 134.
254. sağlığın kıymeti hastalıkta, varlığın kıymeti yoklukta, gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta, ilmin kıymeti cehalette bilinir 311.
255. sakalını eline vermek 83.
256. salepçi güğümü tarzı ağzından bal akar, derunu ateş yakar 385.
257. sana derim kızım, sen işit gelinim 21.
258. sekiz dereden dokuz su indirmek 274.
259. sel önünden kütük kapmak 110.
260. sen hocaya giderken ben gelir idim, ben dersini almış serçe kuşlarındam 400.
261. serbest mahalle danası gibi gezmek 275.
262. serde fındıkçılık olmak 182.
263. sermayeyi kediye yüklemek 171.
264. sevdanın gözleri âmâ olur 67.
265. sıçan deliği bin altına 346.
266. sıçan düşse kafası paralanır 61.
267. sıradan geçirmek 46.
268. sırta kadem basmak 104, 110.
269. sidik yarıştırmak 337, 392.
270. sivri sineği süzüp deveyi havidi (havudu) ile yutmak 318.
271. son pişmanlık kâr etmez 325, 415.
272. sözüm yabana 250.
273. söz vermek 26.
274. su uyur düşman uyumaz 243.
275. sükût ikrardan sayılır 247.
276. sütünü dökmüş kedi gibi (gerisin geriye gitmek) 475.
277. tac-ı Acem'den giymek 212.
278. tadı damağında kalmak 194.
279. temah etmek 247.
280. taşrası âlemi, derunu beni yakar 393.
281. taş koymak 60.
282. taştan seda gelir karıdan gelmez 244.
283. tatlı dil ilanı (yılanı) deliğinden çıkarır 258.
284. tatluya bağlamak 248.
285. tavşan kaçır kurtulur, ama aşk olsun aygırcıya 177.
286. ten uyur, can uyumaz 141.
287. tilki "ben benim için söylemem, ama bağ dediğinde üzüksüz yakışmaz" demiş 338.

288. tilkinin otuz iki faslı vardır, cümlesi tavuk üstüne ve ayının yetmiş iki faslı vardır topu da alıç ile armut üstüne 273.
289. tokmakçının huk deycisi olmak 139.
290. tozdan dumandan ferman kim anlar, kim dinler 41, 133.
291. tücü (tüyü) tümrüğü düzmek 229.
292. tüyü tümrüğü yemek 92.
293. ucunu bul da bala yağa ver 112, 261, 307.
294. ummadığın taş baş yarar 334.
295. urgana un serdirmek 400.
296. uyanık bulunmak 20.
297. üzerinden uçan kuşun kanadını kesmek 280.
298. üzümünü yeyip bağını sual etmemek 248.
299. vay gidi şaraptan dönme sirke vay, ne yaman da sert olmuşsun 143.
300. ya devlet başa, ya kuzgun leşe 426.
301. yağ demez ama yağcıyı öldürür 394, 412.
302. yakası açılmadık 63.
303. yakayı kurtarmak 70.
304. yalnız elin şamatası çıkmaz 232.
305. yanlış kapu vurmak 115.
306. yanma el için nara, çıbığını yak sefan ara 86.
307. yel alıp rüzgâr satmak 78.
308. yemeyenin malını yemeli 349.
309. yılan kemiği yenmez 55.
310. yılanın başını küçük iken ezmek gerek 153.
311. yiyecek gibi nazar etmek 196.
312. yol yakın iken çaresine bakmak 335.
313. yola revan olmak 383.
314. yüreği taş kesilmek 259.
315. yüz vermek 35.
316. zenginlik beher insanda misafirdir, sinek tarzı birinden uçar öbürüne konar ve talih işi olup devamı yoktur 326.
317. zor ava giden kelpten ne muhasenat olabilir? 192.
318. zor kapıdan girince hak bacadan çıkar 349.
319. zor kapıdan girişin şeriyet bacadan çıkar 460.
320. zurnacı önünde limon kesilmez 135.